

ЈАВНИ ПРОСТОРИ ГРАДА КАО ПРЕДУСЛОВИ ОДРЖИВОГ УРБАНОГ РАЗВОЈА: Случај новосадских паркова

Сажетак: У раду полазимо од идеје о јавним градским просторима као важним предусловима спонтане социјабилности, социјалне кохезије и социјалног капитала, као и одрживог урбаног развоја у целини. Ову идеју тестирамо на одабраним подацима два комплементарна емпиријска истраживања новосадских паркова - квалитативног и квантитативног. Показујемо да су новосадски паркови важне претпоставке одрживог урбаног развоја, да служе задовољењу низа друштвених, психолошких и еколошких потреба грађана и да пружају погодан оквир за развој и неговање демократских пракси. Потенцијали ових друштвених добара, угрожених општим економским трендовима (приватизација и комодификација простора) почивају на капацитетима локалних политичких актера, урбаниста и самих корисника простора – грађана.

Кључне речи: Јавни простори; одрживи урбани развој; паркови; Нови Сад

У склопу трансформације постсоцијалистичких држава одвија се, једнако сложена, али недовољно видљива, трансформација њихових градова (Petrović, 2009; Stanilov, 2007). Ове трансформације настају као резултат специфичне комбинације глобалних (најпре економских) утицаја и локалних (најпре социокултурних и политичких) услова и као резултат деловања различитих актера. Доминантни образац урбаног развоја у Србији - „урбанистички хаос“ (Petovar, 2010) - настаје због недовољног капацитета локалних политичких актера да ускладе глобалне економске токове са локалним потребама и условима. Овакве прилике захтевају поновно отварање класичних (урбано) социолошких питања: Ко управља градом? Ко га ствара и трансформише и у чијем интересу? Како се свакодневни градски живот мења у односу на глобалне процесе? Да ли је колективни идентитет града опстао, нестао или се (и на који начин) мења? Да ли град поседује механизме за сопствено одржање?

* pajvana@gmail.com

На нека од ових питања покушали смо да одговоримо усмеравајући пажњу на јавне градске просторе. Њих је, у социолошком смислу, најбоље разумети као елементе друштвене морфологије, која представља „материјални супстрат друштвеног“ или „анатомију друштва“ (М. Мос, према Vuјović, 1988: 69). Јавни простори би се, диркемовски, могли разумети као изворишта моралне или динамичке густине у условима физичке збијености људи у простору или као просторне претпоставке спонтане социјабилности и социјалне кохезије. Савременијим терминима, могли би их одредити и као просторне претпоставке јачања социјалног капитала, то јест „оних особина друштвених организација као што су мреже, норме и поверење, које олакшавају координацију и сарадњу зарад заједнице користи“ (Putnam, 1994). Социјални капитал се очитује у формалним и неформалним организацијама цивилног друштва које усмеравају појединце и групе ка активном учешћу у изградњи демократије. Према Френсису Фукујами (Francis Fukuyama, 1997) социјални капитал доприноси и економском просперитету заједнице али не потиче из рационалне калкулације, већ лежи дубоко укореван у култури и традицији једног друштва, у обичајима, обрасцима понашања, вредностима, склоностима и навикама појединаца. Јавни простори, а посебно они који поседују „дух места“ (*genius loci*), представљају незаобилазну компоненту за разматрање спонтане социјабилности, социјалне кохезије и социјалног капитала заједнице, као и важне потенцијале за унапређење њених социјалних, економских и политичких капацитета. Нашу истраживачку пажњу усмерили смо ка испитивању ових претпоставки на примеру новосадских паркова.

Паркови су специфична врста јавних простора јер се у њима преплићу социјалне и еколошке компоненте градског живота. Концепт одрживог урбаног развоја би, стога, могао да служи као најопштији теоријски оквир посматрања њихових потенцијала за усклађени друштвени, културни, политички и еколошки развој градова. Тим Хол (Tim Hall) подвлачи да значај јавних зелених простора за успостављање одрживог урбаног развоја не треба схватати преуско - као повећање зелених површина у граду, већ холистички (у односу на целину урбаног развоја) и контекстуално (Hall, 2002). Важни фактори су, тако, и дизајн парка, његова величина, позиционираност у граду и доступност различитим друштвеним групама. Аутор, међутим, уочава општи проблем смањивања зеленог фонда града услед тенденције да се градски простор користи у профитабилне сврхе (исто).

Нека предходна истраживања указала су на смањење значаја јавних простора (јавни простори као место пролаза) или чак „одумирање“ услед приватизације и комерцијализације простора (Mitchell, 1995; Svirčić – Gotovac, 2011). Џон Ханиген (John Hannigan) описује настанак „града-фантазије“ чије је главно обележје потрошња забаве у слободном времену (Hannigan, 1998). У блиској будућности, велики приватни забавни комплекси, попут мултиплекс или мегаплекс биоскопа, међународних ланаца кафеа и тематских забавних паркова, могли би да потисну јавне просторе и постану основа градске економије. Основна економска функција „града – фантазије“ је испоручивање разноврсних забавних садржаја за домаће и инострано тржиште потрошача као и обез-

беђивање простора за продају лиценцираних франшиза. Делови градова посвећени забави изоловани су од других градских целина у просторном и друштвеном смислу што штити илузију којом се игнорише урбана реалност – бескућништво, незапосленост, неједнакости и криминал (исто). Инструментализација простора и његово претварање у робу доводи до грубог нарушавања баланса између јавног и приватног интереса, који се кроз историју показао као кључни механизам одрживог развоја градова (Benevolo, 2004). Ови трендови све су више изражени у склопу нове (неолибералне) урбане политике и „деполитизације урбаног питања“ (Petrović, 2009). Сета Лоу (Setha Low) главну претњу јавним просторима препознаје у искључивању одређених друштвених група из јавног живота и смањивању културног диверзитета (Low, 2005). Некада је то искључивање резултат намерног програма искључивања непожељних а некада нус - продукт приватизације, комерцијализације и одређеног типа урбаног планирања. Кључан друштвени значај јавних простора ауторка види у одржавању и развоју демократских пракси јер су они потенцијални оквир међукласних и међукултурних контаката. Мишел Басан (Michel Bassand) јавни простор посматра као један од предуслова друштвене кохезије и сматра да „три претње притискају јавни простор: све већи број приватних аутомобила, развој телекомуникација и акти насиља. Прва прети пешаку као урбаном актеру, друга приватизује друштвени живот, трећа ствара климу несигурности штетне по амбијент јавних простора, која за узврат доводи до његове приватизације (Basan, 2001: 6). Како карактеристике простора увек у одређеној мери обликују друштвено понашање, јасно је да се приватизација и комодификација јавних простора непосредно одражавају и на квалитет друштвених односа у граду.

Глобални економски утицаји на град се често преувеличавају, па тако постаје могуће да се из вида изгубе услови обликовани деловањем локалних актера. Посматрајући град „отвореним очима“, Џејн Џејкобс (Jane Jacobs) увиђа да градски паркови, упркос својим потенцијалима, често завршавају као пуста, досадна или опасна места што говори о неспособности локалних актера да му дају одговарајућу функцију и значења (Jacobs, 2011). То значи да нас схватање о општим трендовима приватизације и комодификације као јединим претњама јавном простору лако може довести у заблуду јер су, у том случају, локални актери изузети из могуће критике. Љубинко Пушић наводи да у Новом Саду „тргови, скверови и паркови нису успели да се изборе за оне врсте социјалних простора града који граде слику градске аутентичности“, а разлог томе лежи у „прогресивистичком урбанизму где су нормативистички критеријуми надвладали функционалне, еколошке и естетске“ (Pušić, 2009: 35-40). Поред урбанистичке праксе и локалних политичких актера као доносиоца одлука, важно је сагледати и доминантне социо - културне обрасце који нормирају „нормалност“ и утичу на степен отворености према испољавању различитости и „другости“ у оквиру јавног градског простора. Стога се јавни простори могу посматрати и као простори на којима се „тестира“ степен културног диверзитета, отворености и толеранције.

Наведене теоријске увиде тестирали смо уз помоћ одабраних резултата два емпиријска истраживања социјалних аспеката јавних простора у Новом Саду: квалитативног и квантитативног. Истраживање које приказујемо могло би да буде модел за разумевање локалних фактора који утичу на материјално и симболичко обликовање јавних простора из перспективе његових корисника – актера.

Методолошке напомене о истраживањима

Истраживања која приказујемо у овом раду су прва социолошка истраживања новосадских паркова. Она су, такође, међу ретким истраживањима социјалних аспеката јавних простора у нашем друштву у целини. У складу са тим, ова истраживања се могу одредити као иницијалне, пилот студије, које би могле да потстакну социолошку знатижељу у овом правцу и унапреде актуелну урбанистичку праксу.

Квантитативно истраживање је спроведено током 2009. године на узорку од 365 посетилаца седам јавних зелених површина у Новом Саду (Кеј, Тврђава, Каменички парк, Футошки парк, Железнички парк, Лимански парк и Дунавски парк). Акцент стављамо на приказивање дела резултата који се односе на Лимански (n=56) и Дунавски парк (n=55) с обзиром да о њима постоје и комплементарни квалитативни подаци. У оквиру микросоциолошког, квалитативног, истраживања, спроведеног исте године, пажња је била усмерена на квалитет друштвених интеракција у оквиру два највећа новосадска парка - Дунавског парка и Лиманског парка, као и значења које грађани овим просторима приписују. Тек оваквим, квалитативним приступом, могуће је утврдити како се општи трендови интерпретирају и трансформишу у оквиру свакодневних пракси и како задобијају своја значења. Основна хипотеза истраживања била је да су јавни простори града и даље значајан извор спонтане социјабилности, социјалне кохезије и социјалног капитала, као и места реализације друштвене отворености и толеранције.

Дунавски парк је централни градски парк. Уређен је и прилагођен друштвеним потребама од самог настанка (1895) а у оквиру њега се традиционално одржавају културне манифестације и спортски догађаји. Како се налази у самом центру града, обично га посећују туристи и становници из свих делова града. Лимански парк је кварталски парк који махом посећују становници околних зграда. Зато су његови посетиоци јасно интересно груписани. До скоро се развијао неплански, спонтано, то јест без већих урбанистичких интервенција. Парк је уређен 2008. године изградњом стаза, осветљењем, инсталацијом дечијих игралишта и спортских терена. Претпоставили смо да су наведене разлике међу парковима повезане са другачијим друштвеним интеракцијама па им се пришло уз помоћ различитих истраживачких техника. Посетиоци Дунавског парка испитани су путем дубинских интервјуа на пригодном узорку од десет испитаника/ца, при чему се водило рачуна о једнакој заступљености жена /мушкараца и различитих старосних група. Посетиоци Лиманског парка

испитани су преко фокус групног разговора са осам, пригодно одабраних, припадника неформалних група у парку (пензионери/ке; власници/це паса; боћари; родитељи; омладина). Сматрамо да су квалитативна истраживања, попут овог, од пресудног значаја, не само за продубљивање (урбано) социолошких сазнања, већ и за унапређење урбанистичке праксе. Она је данас, у најбољем случају, базирана на квантитативним показатељима, „просецима“ и типизираним посматрању појединаца па често резултира исто тако просечним, типизираним и стерилним изгледом града. Како се људи не могу свести на статистичке просеке, а социјални простори града на своје графичке приказе, нужна су дубље социолошка истраживања која би осим квантитативних показатеља, у обзир узела и квалитативне одреднице живота у граду.

Основни резултати истраживања

Резултати анкетног истраживања показују да су паркови за велики број испитаника једина или основна опција за провођење слободног времена у природном окружењу. Око 50% испитаника, наиме, наводи да ни они, ни њихови блиски пријатељи, немају викендицу или слично место на које могу да оду. Испитаници у парк најчешће долазе једном недељно (40,1%), у нешто мањем броју случајева свакодневно (33,4%) и једном месечно (21,5%), док веома мали број њих у парк долази ређе од тога. Најчешћи мотиви доласка у паркове су „бег“ у природу и одмор (28,1%), дружење (23,2%), провођење слободног времена са дететом (13,3%) и шетња пса (7,2%). Тек 8,4% испитаника/ца као мотив наводи спорт и рекреацију, док њих 12,% само пролазе кроз парк (и стога и нису његови посетиоци у правом смислу речи). Мотиватори се разликују између посетилаца различитих старосних категорија. Процент заступљености спорта као мотиватора опада са растом година старости, па се тако он код најмлађе групе не појављује као мотиватор ни у једном случају, а код најстарије у скоро 15% случајева. Дружење је најзаступљеније код младих и старијих испитаника а најмање заступљено код средовечних. Подаци добијени интервјуима са посетиоцима Дунавског парка такође показују да је основни мотиватор за одлазак у парк „бекство у природу“ и ослобађање стреса урбаног начина живота. Ево неких карактеристичних цитата:

Педагошкиња, 29 год: Па одлазим у парк да бих побегла од буке, градске вреве и уопште од тог начина живота. Обично седнем на клупу, одморим, просто пустим себе да изађем из те неке гунгуле и гужве града и да потпуно се искључим из таквог начина живота.

Учитељица, 41: Оаза мира у граду... Када су деца била мала, онда је то била потреба за неким простором у ком они могу да се осећају слободно.

Испитаници у више од половине случајева (53,6%) наводе да њихов одлазак у парк није повезан са годишњим добом, 59% испитаника наводи да њихове посете парковима зависе од доба дана а за 74,7% посете парковима зависе од временских прилика. Од одласка у тржне центре зависе посете 13,4% испитаника. Сличан је проценат и за изласке у кафиће и ресторане (18,6%),

што говори у прилог тези да су затворени и на потрошњу усмерени простори града значајни конкуренти јавним градским просторима. Доласци у паркове зависе од њихове доступности за 52,8% посетилаца. Упитан за доступност новосадских паркова један испитаник са инвалидитетом је навео да би додао хватаљке на клупе, како због особа са инвалидитетом, тако и због мале деце, како би паркови били доступнији. Доживљаји Дунавског и Лиманског парка су различити. Посетиоци Дунавског парка у први план истичу парк као градски симбол и значења која он задобија у контексту градске целине. Овај парк је, стога, важан просторни медијатор симболичке идентификације становника са градом. Ево неких карактеристичних цитата:

Педагошкиња, 29: *У суштини у граду је један од најбитнијих простора парк. Без тог парка би сам град остао једна јалова средина, која представља само трку за новцем и неким животом. Значи, сам парк је неопходан за духовно здравље људи који живе у граду.*

Учитељица, 41: *Као нешто што ме повезује са прошлошћу града, јер знам историју Дунавског парка, и као нешто што представља мир и тишину баи у најурбанијем делу града. То је оно због чега њега баи бирам.*

Посетиоци Лиманског парка, парк у мањој мери повезују са урбаном целином Новог Сада, а више га доживљавају као отворени простор, односно супротност живота у стану.

Редитељ, 33: *Ја велику предност у том парку видим у отвореном простору. Сабитени смо у становима, међу зидовима што наравно мора утицати на свачије расположење. Кад одемо у парк онда је то отворено, онда се и види даље, може се кретати, без обзира којом брзином.*

На питање да ли у парковима успостављају нове контакте и познанства 57% испитаника одговара потврдно при чему су ти нови контакти обично остварују ретко (47%) а тек понекад редовно (10%). Посетиоци Лиманског парка, у односу на остале, чешће изјављују да у парку успостављају нове контакте и познанства. За највећи број посетилаца Дунавског и Лиманског парка обухваћених квалитативним делом истраживања, парк представља место учвршћивања и обнављања постојећих друштвених веза, док су контакт и комуникација са непознатим људима ређи. Испитаници који у парку упознају нове људе то описују као позитивно искуство. Из података се може закључити да је потенцијал социјализације посебно значајан за жене и то првенствено мајке мале деце којима боравак у парку пружа (ретку, а можда и једину) могућности за размену искустава са другим женама у сличној ситуацији и за стварање трајнијих друштвених веза ван породице. Испитанице које у прак долазе са децом, одговориле су да су у оквиру парка, са осталим родитељима, успоставиле трајније односе, који раније нису постојали. Ево неких карактеристичних цитата:

Трговкиња, 33: *Углавном сам или са другарицама или са породицом, мужем. У парку се упозна доста људи, сретне се доста комшија, тако да, углавном, нисам никад сама. Некад се сретну и познати људи а од тих, непознатих, углавном су то родитељи друге деце и та деца са којом се моја деца играју.*

Педагошкиња, 29: *У последње време сам причала са мајкама, пошто сам трудна, и са женама које већ имају децу или су трудне, или са бакама, или са женама које чувају ту децу - пошто тате баш и нису нешто присутне, мислим причала бих ја и са татама али тате просто нису ту са том децом. Тренутно је то групација која је мени интересна. Са њима сам некако спонтано ступила у контакт и причала о бебама, чувању деце и тако нечему што је мене интересовало и провела са њима неких угодних сат времена.*

Наредни цитати указују на функције спонтане социјабилности људи у парку:

Пензионер, 84: *Важно ми је то. Ми се сретнемо и разговарамо, разговамо о које чему, чак и о политици, и о томе разговарамо док смо ту. Ово нама уништити, то би било уништити велики део наших живота.*

Педагошкиња, 29: *Људи које упознајем у парку обично су старости од 0 до 77. Ја сам иначе јако друштвено биће тако да причам и са доста старијим људима и са најмлађима и људи као људи су ми ту, како да кажем, просто као нека глобална терапија. Заједно смо ту да се опустимо од свега што нас окружује, што је ван тог парка, то је неко склониште од буке. Тако да није ми битно какве људе срећем то јест које људе срећем, које старосне доби али просто да су отворени, опуштени, са којима може да се ступи у нормалан контакт.*

Чини се да спој конкретних активности у слободном времену и одговарајућег простора доводи до стварања најстабилнијих, најтрајнијих и најфункционалнијих социјалних веза. На питање особи која игра балоте у парку (боћар) да ли везе са саиграчима надилазе активности у овој игри, добијамо следећи одговор:

Пензионер, 71: *Па ја мислим да би остали и да нема боћања зато што смо ми навикли на тај парк. Кад немамо, рецимо, могућности да играмо балоте, онда ја одем или са супругом или са колегом – од тих другара, у парк. И опет се састанемо тамо, причамо, размењујемо искуства... тих 40 људи, то се повећава стално... Чак смо имали и једну госпођу која је укључена ту била. Углавном су пензионери, али стално имамо нових људи који су заинтересовани..*

Један испитаник је навео специфичности формирања група људи који у парк изводе псе:

Редитељ, 33: *Упознао сам читав један круг људи. Са неким се и развије неки однос, у зависности од интересовања, али, знам да ћу увек тамо у једном делу парка наћи неку екипу са њиховим псима.*

На питање да ли у парку постоје неки сукоби и несугласице, 6,1% испитаника одговара да, 43,5% не, а 50,4% не знам. Висок степен одговора „не знам“ може да укаже на недовољну међусобну повезаност посетилаца из које следи непознавање актуелних проблема у оквиру парка. Интервјуисани посетиоци Дунавског парка углавном не знају да ли у парку има сукоба и несугласица. Овај налаз може да говори у прилог томе да у парку нема сукоба, али и да не постоје изграђени канали комуникације између посетилаца којима би се овакве информације преносиле. Они који знају за постојање несугласица, наводе дилему да ли парк даље уређивати или га оставити да се спонтано развија као оаза мира. Млађи испитаници, као извор сукоба наводе свађе, туче и пи-

јанства младих у парку, у вечерњим сатима. Специфичност фокус групног разговора је у томе што постоји могућност проширивања унапред постављених тема, у складу са групном интеракцијом која се ствара. Тако се, већ на почетку разговора са посетиоцима Лиманског парка, спонтано наметнула тема уређивања овог парка. Постојање једне заједничке теме (коју сви испитаници препознају и о њој имају формирано мишљење) указује на висок степен повезаности, постојање отворених канала комуникације и социјалних мрежа дисеминације информација, као и потенцијале за демократску партиципацију чији је основ управо јавни простор. Један испитаник је сумирао предности и недостатке уређења парка али и указао на важну тему повезану са тим - безбедност у парку.

Редитељ, 33: *Онда је био аутентичнији, више је било природе али је мање било безбедности. Сада видим да људи пролазе и ноћу. Ја увек пролазим кроз тај парк, али знам да су га студенти ноћу заобилазили и старији људи.. било је ту свакаких ситуација, а сад видим да се то поправило. Али ако баш наставе са тим на крају ће се претворити у неку бетонску површину, то већ не би било у реду.*

Инжењерка, 35: *Откад су направили те стазице, осветљење, много је сигурније пролазити кроз парк, тако да смем са дететом да идем, а раније, тачно се сећам, заобилазила сам. Неосветљено је било, кружиле су неке приче, па сам се плашила. Сад је другачије, имају чуваре, безбедније је...*

Боћари из Лиманског парка су, захваљујући трајним и интензивним друштвеним везама створеним и одржаваним у парку, постали добро информисана, активна и препознатљива група укључена у процес доношења одлука у граду. Они су били једина група која је, приликом доношења одлуке о уређењу парка, била консултована:

Пензионер, 71: *То је животно питање за све нас пензионере. Мислим да смо многим продужили живот. Јер тамо дневно лети можда и проведемо и по 6-7 сати. Ми знамо да је то дрвеће посечено, добро је што је то урађено, јер оно у мају мјесецу пусти оне пахуље... И то је одлука била у којој смо ми учествовали, ми смо то подржали. Парк није завршен. Можда отприлике половина од оног садржаја што се предвиђа – бар колико смо ми упознати са пројектом. Они су долазили и са телевизијом да снимају, да траже наше мишљење. Чак је боћарско игралиште, један део терена, требао да се пресече, значи да се уништи, јер је трим стаза секла наш терен и врло брзо, кроз један разговор, су прихватили наше сугестије и померили су то.*

Истраживањем је испитивана и перцепција „другости“ у парковима и степен толеранције међу њиховим посетиоцима. За 34,1% испитаника, у парку постоје неке непожаљне групе. То су најчешће алкохоличари, бескућници, наркомани, млади хулигани, контракултурне групе, сексуалне мањине и Роми. Иако је само један испитаник из квалитативног дела истраживања имао директно негативно искуство, остали испитаници са овим групама не желе да деле јавни простор због њихове различитости. Тврдње илуструјемо цитатима:

Трговкиња, 33: *Увече се нађе и доста Рома што и није баш за похвалу. Не волим да их сретнем, због њиховог тог начина живота. Ако су неки наркомани у питању - они могу да буду и агресивни а Цигани - они мало смрде и дувају, знају и да краду и једноставно су безобразни.*

Има, међутим, и сасвим другачијих примера. Наредни цитат показује осуду дискриминације над Ромима и указује на њихову социопросторну изолованост.

Учитељица, 41: *У Дунавском парку, дете, Ром, је гурнуто у воду од стране чувара парка, а нико није хтео да притрчи да извади дете из воде. Пођимо од тога да га је чувар парка гурнуо, јер је дете село да опере ноге у води. Затим, није пришао он исти - који га је гурнуо - да га извуче из воде, јер није ни желео да прихвати чињеницу да му је живот угрозио. На питање људи около рекао је „Доста ми је тих прљавих, смрдљивих Рома“. Три момка, узраста између 20 и 25 година су по-сматрала како се дете дави, а ја сам тада у парку била са својих двоје деце која су имала 9 и 7 година, и оставила сам их потпуно незаштићене да бих извукла дете. Прво, одрастају у томе да су одбачени. Долазе у парк знајући унапред да ту не припадају... Имају утисак, прича им се о томе да нису добродошли. Имам утисак да посматрају свет „Ја нисам овде добродошао али ћу зато да ти покажем.“ То је нека њихова одбрана. Онако, као неки инат, тако је, и то праће ногу је управо инат, јер не мора он ту да опере ноге, он је то могао да уради било где, али имао је жељу да покаже.*

Социопросторна изолованост Рома не мора да значи и директну нетрпељивост према њима, већ се некада испољава само као оштро успостављање вербалне и просторне дистанце:

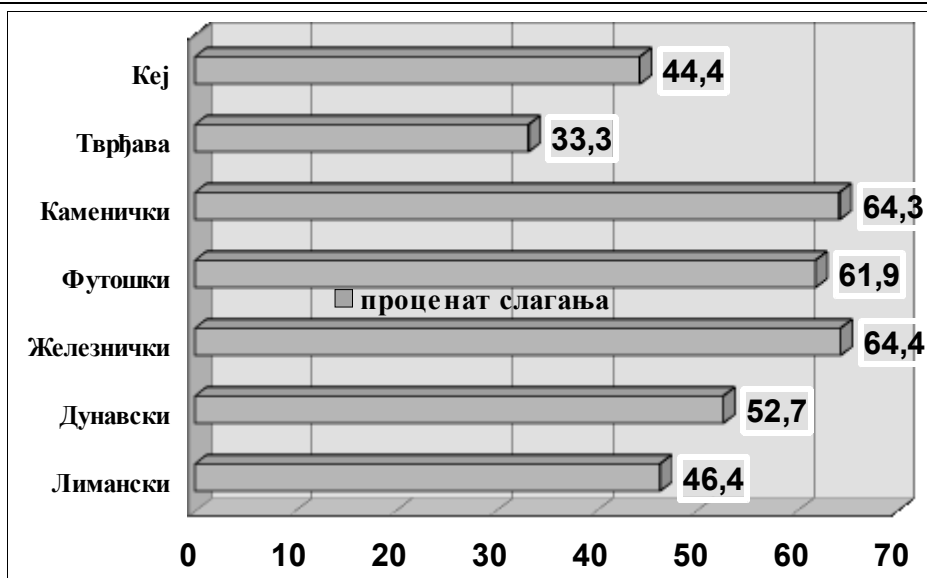
Трговкиња, 33: *Па удаљим се од њих, углавном, не желим да долазим у никакве сукобе ни контакте. Игноришем и ја њих и они мене.*

Испитаници као непожељне, надаље, издвајају бескућнике. Они су сложни у констатацији да их ова група не угрожава директно, односно да са њом немају никакав (ни жељени ни нежељени) контакт. Угрожавање је на искључиво симболичком плану, односно у „призору“ које испитаници не желе да виде у својој близини. Они који су упознати и са конкретним случајевима деликвенције у парку и описују њене карактеристике:

Пензионер, 71: *Ноћу на оним клупама тамо, које су око игралишта, се праве пијанке. Ту имате и шприцева и флаша, свега и свачега. Имали смо случај да су те клупе које су направљене од балвана, све наслагали на једну гомилу и запалили. Тај ноћни чувар, који је тамо у тој кућици, он јадник не сме ни да изађе... Јер је немоћан, ако им се замери кућица неће следећу ноћ остати ту. А шта још имате у парку... Сваког дана тај који чува нађе по пар новчаника у том грмљу, бачених, одбачених. То су џепароши који су украли паре... Он извади паре, ретко кад документа уништи, него баца заједно са документима. Значи ипак се у том парку одвија ноћни живот који ми не знамо.*

Ученик, 16: *Њима заправо уопште није проблем да то ураде и на јасно осветљеном месту и у присуству других људи...јер данас има неко основно правило, које се увртело свим људима у главу, а то је - хвала богу није моје дете...*

Последњи сет питања у анкети односио се на потенцијале испитаника за активно учешће у обликовању и уређивању паркова. 52,9% испитаника сматра да нема могућност да утиче на изглед парка и садржаје у њему. Њих 65,4%, зна која је институција задужена за пројектовање зелених зона у граду. Из података са графикана 1. може се видети општа спремност испитаника за партиципацију у уређењу јавних простора.

Графикон 1: „Када бих имао/ла прилике, радо бих се укључио/ла у акцију у циљу уређења зелених површина у граду“

Продубљавање ових налаза у оквиру квалитативног дела истраживања показује да се под „укључивањем“ најпре подразумева подржавање иницијатива које треба да покрене неко други. Наводимо два карактеристична цитата:

Педагошкиња, 29: *Потписала бих петицију ако неко смисли неку добру идеју...Рецимо да бих и учествовала у организовању некаквог програма, ако га неко осмисли.*

Учитељица, 41: *На пример, укључила бих се волонтерским радом. Затим, писањем дописа структурама које су одговорне за постављање канти за смеће. Затим, као група грађана да се организујемо да проверимо ко су чувари паркова. Да ли су то људи који имају квалификације за тај посао. Укључила бих се у рад неке групе грађана која би о томе бринула, или чак и активно учествовала.*

Друштво боћара из Лиманског парка, чија је партиципација у уређивању парка већ описана, је једина формално регистрована група грађана у испитаним парковима. Њихови интереси су добро артикулисани а поседују и знања о формалним процедурама политичке партиципације и неформалним аспектима функционисања урбане политике у граду.

Пензионер, 71: *Цела структура у тим јавним предузећима је страначка...тако да се они мењају...Код неких, рецимо код ових који су сада на власти, имамо обећање да ће се нешто урадити, чим се промени, једноставно се то заборави. Неке ствари смо издејствовали, неке не.... Па ето, видите, зависи и у ком периоду идете...ако је то пред изборе, онда се такмиче ко ће пре доћи...а ми то знамо. То значи, ако су избори, ако се појави група грађана да им нешто помогну, да добију ту и 5 гласова, они тако сабирају.*

Закључци

Истраживањем је показано да испитани јавни простори служе испуњавању социјалних, психолошких, физичких и еколошких потреба грађана. Те потребе су посебно истакнуте с обзиром на преовлађујуће колективно становање у околини испитаних паркова, јер се ови простори најпре доживљавају као делић природе у изграђеном окружењу и могућност за изградњу и учвршћивање суседских односа.

Начин провођења слободног времена у оквиру ових простора је рудиментиран, сведен на две основне активности - социјализацију и рекреацију. Приметно је одсуство културних садржаја у испитаним парковима, те су њихови потенцијали за развој урбане културе недовољно искоришћени. Испитани новосадски паркови, стога, представљају еколошки пожељне оквире за социјализацију и рекреацију али нису подстицајни за испуњавање и неговање сложенијих културних потреба грађана.

Упркос томе што се, као елементарни друштвене морфологије, новосадски паркови не показују подстицајни за унапређивање културе, евидентно је да се у оквиру њих успостављају специфични друштвени односи. Грађани ту остварују нове друштвене контакте које, ван ових простора, вероватно не би успоставили. Потенцијал за социјализацију посебно је значајан за жене са малом децом и старе чије су активности махом везане за кућу и породицу. То је, у контексту наше полазне претпоставке, основ за закључак да су јавни простори агенси спонтане социјабилности и социјалног капитала у граду. То се посебно односи на Лимански парк, чији су посетиоци у главном људи који живе у његовој непосредној близини и парк посећују редовније од посетилаца осталих простора. Стога можемо закључити да је Лимански парк, у односу на остале, повољнији морфолошки оквир за успостављање и неговање трајнијих, првенствено суседских односа.

Анализа структуре друштвених односа који се успостављају у оквиру паркова, показала је да су они најпре просторни оквир учвршћивања постојећих друштвених веза, па тек онда и успостављања нових. Истраживање указује и на то да је, у функцији успостављања социјалног капитала, најплодоноснији спој еколошки пожељног еколошког и активности у слободном времену. Начин провођења слободног времена битно утиче на груписање посетилаца у различите неформалне групе које у парковима постоје. Из тога следи закључак да је за успостављање квалитетних друштвених односа нужно понудити и одговарајућа урбанистичка решења (попут терена за балоте), која би задовољила потребе различитих корисника (на пример терени пригодни за рекреацију старијих жена).

Иако су односи унутар ових неформалних група релативно трајни и стабилни, приметно је да се односи између различитих група задржавају на препознавању и толерисању, без успостављања дубље интеракције и веза. Принцип толерисања важи за односе између оних неформалних група које се међусобно перципирају као неугрожавајуће (пензионери, родитељи са децом,

рекреативци и слично). Ове групе првенствено уједињује колективни однос према оним групама које се перципирају као непожељне и девијантне. Процес етикетирања одређених група као непожељних тече тако што се поједини инциденти приписују одређеним, широко дефинисаним групацијама, обично омладини, бескућницима, деликвентима, наркоманима и Ромима. Испитани јавни простори нису, посебно на симболичком плану, отворени за све, а односи који се у оквиру њих успостављају углавном не одражавају климу толеранције и разумевања за друго и другачије.

Начелна воља за партиципацију у уређивању јавних зелених простора постоји али је приметан образац пасивног препуштања ауторитету, односно „чекања“ да неко други нешто покрене. Физички простор Лиманског парка и дискурзивни простор који се унутар њега обликује, представљају плодно тло за сучељавање различитих интереса и формулисања консензуса о јавном интересу у вези овог простора. У склопу дебате о уређивању Лиманског парка перцепције о пожељном јавном простору су се искристалисале, јавно саопштиле и суочиле са другачијим становиштима. На основу тога, закључујемо да је Лимански парк део просторног идентитета његових посетилаца којима је стало до тога како он изгледа и како ће изгледати. Иако се ово може учинити као делић онога што просторни идентитет и јавна расправа о граду треба да значе, то је, у датим условима, нешто што треба препознати, заштитити и унапређивати. Предходна истраживања (Пајванчић, 2010) су, међутим, показала да је успех најорганизованијих грађанских иницијатива у урбанистичком планирању у Новом Саду најчешће осујећен од стране бирократског урбанизма и снажног продора приватних интереса у развој града.

Литература:

1. Basan, Mišel (2001): Za obnovu urbane sociologije: jedanaest teza, *Sociologija*, Vol. XLIII, N° 4.
2. Benevolo, Leonardo (2004): *Grad u istoriji Evrope*, Clio, Beograd.
3. Fukujama, Frensis (1997): *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
4. Hall, Tim (2002): *Urban Geography*, Routledge, London.
5. Hannigan, John (1998): *Fantasy City: Pleasure and profit in the postmodern metropolis*, Routledge, London&New York.
6. Mitchell, Don (1995): The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 85, No. 1:108-133.
7. Low, Setha, Taplin, Dana, Scheld Suzzane (2005): *Rethinking urban parks : public space and cultural diversity*, University of Texas Press, Austin.
8. Пајванчић, Ана (2010): Neposredno učešće građana u odlučivanju u lokalnoj zajednici, *Pravni život*, br.10, tom II. 473-483.
9. Petovar, Ksenija (2010): Grad bez građana – tako se gradi(lo) u Beogradu i Srbiji, *Republika*, Br. 484-485.
10. Petrović, Mina (2009): *Transformacija gradova: ka depolitizaciji urbanog pitanja*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd.

11. Pušić, Ljubinko (2009): *Grad bez lica*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
12. Putnam, Robert D. (1994): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, Princeton University Press.
13. Stanilov, Kiril (2007): *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*, Springer, Dordrecht.
14. Svirčić - Gotovac, Anđelina (2011): Aspekti ugroženosti javnih prostora, U: J. Čapo i V. Gulin Zrnić (ur.). *Mjesto. Nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora kulture*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 303-317.
15. Vujović, Sreten (1988): *Sociologija grada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
16. Džejkobs, Džejn (2011): *Smrt i život velikih američkih gradova*, Mediterann Publishing, Novi Sad.

PUBLIC SPACES AS PRECONDITIONS FOR SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT: THE CASE OF NOVI SAD PARKS

Summary: In this paper, we start from the idea that public spaces are the important preconditions of spontaneous sociability, social cohesion and social capital, as well as sustainable urban development in general. This idea was tested on selected data from two complementary empirical researches on parks in Novi Sad - qualitative and quantitative. We show that the Novi Sad parks are the important preconditions of sustainable urban development, that they serve the satisfaction of a number of social, psychological and ecological needs and provide a suitable framework for the development and facilitation of democratic practices. The potentials of these social goods, threatened by general economic trends (privatization and commodification of space) is based on the capacities of local political actors, urban planners and space users - citizens.

Key words: Public spaces; sustainable urban development; parks; Novi Sad